

RIKSADVOKATEN

Statsadvokatene inkl. Økokrim
Sjefene for politiets særorganer
Politimestrene

REF.:

VÅR REF.:
Ra 04-497 KHK/jaa
013

DATO:
16.10.09

LYD- OG BILDEOPPTAK AV POLITIFORKLARINGER

1. Innledning - bakgrunn

I brev av 25. april 2007 ga riksadvokaten midlertidige retningslinjer for lyd- og bildeopptak av politiforklaringer. Det ble også gjennomgått hvilke praktiske muligheter som er mest aktuelle for å gjøre seg best mulig nytte av opptak av politiforklaringer, og en pekte på noen viktige fordeler og ulemper ved opptak på de forskjellige stadier i straffesaksbehandlingen.

I brev av 28. januar d.å. til statsadvokatene, sjefen for Kripos, sjefen for PST og politimestrene ba riksadvokaten om en vurdering av om retningslinjene av 25. april 2007 er hensiktsmessige i praksis og eventuelt forslag til endringer. Det ble spesielt anmodet om synspunkter knyttet til om lyd- og bildeopptak av politiforklaringer nå bør gjøres obligatorisk – generelt eller i nærmere angitte sakstyper. I brev av 25. februar d.å. anmodet riksadvokaten også om merknader fra Politihøgskolen. Det har kommet inn en rekke uttalelser med gode synspunkter. Flere politidistrikter har utarbeidet interne instruksjoner for lyd- og bildeopptak av avhør, som gjerne fastsetter bruk av opptak utover riksadvokatens retningslinjer. Det er få innvendinger mot de gjeldende retningslinjene. Langt de fleste er også positive til å øke bruken av lyd- og bildeopptak, men synspunktene varierer når det gjelder om opptak bør gjøres obligatorisk.

For oversiktens skyld gjentas (noe bearbeidet) de generelle synspunktene i brevet av 25. april 2007 knyttet til opptak av politiforklaringer, se punkt 2 nedenfor. (Det vises til nevnte brev for oversikt over tidligere utredninger mv.)

Det kan konstateres at erfaringene med lyd- og bildeopptak av politiforklaringer i det alt vesentlige er gode. Slike avhør muliggjør høyere kvalitet, de er mer pålitelige og gjør det mulig å kontrollere hva som skjedde under avhøret. I enkelte tilfeller kan det se ut til at resyméet av avhøret har blitt for langt, og det er også eksempler på avhør med lite oversiktlig struktur. I punkt 3 gis enkelte retningslinjer med sikte på å bedre dette.

Riksadvokaten har kommet til at det nå er grunnlag for å utvide bruken av lyd- og bildeavhør av politiforklaringer. I punkt 4 fastsettes at ved avhør av visse siktede, fornærmede og vitner skal det så vidt mulig gjøres opptak og at det i enkelte sakstyper i alminnelighet skal gjøres opptak.

Et utkast til retningslinjer har vært forelagt Justisdepartementet og Politidirektoratet.

Flere av de som har uttalt seg har pekt på behovet for å se på rutiner og praktiske løsninger for å oppbevare lyd- og bildeopptak. Dette hører under Politidirektoratets ansvarsområde og riksadvokaten har tatt opp spørsmålet med direktoratet i eget brev hvor høringsuttalelsene fra sjefen for Økokrim og sjefen for Kripos var vedlagt. Direktoratet har i brev av 22. september d.å. gitt uttrykk for at det ikke er satt av midler til å utvikle en løsning for sentral lagring. Inntil videre må derfor Politidirektoratets retningslinjer fra desember 2007 som fastsetter lagring på CD/DVD-plater følges. Her bestemmes bl.a. at arkivansvarlig i det enkelte politidistrikt skal kopiere til nye plater hvert syvende år.

Riksadvokaten har som kjent i brev av 15. februar 2008 gitt tilrådning om bruk av opptak av fornærmedes forklaring i voldtektssaker. I rundskrivet om familievold (nr. 3/2008) er det uttalt at politiet bør vurdere å sikre forklaringene fra fornærmede i slike saker ved bevisopptak og at det i alle fall bør gjøres opptak med lyd og bilde (punkt IV,2.2). Retningslinjene som nå gis erstatter de midlertidige i brev av 25. april 2007 og direktivene i brev 15. februar 2008 for så vidt gjelder opptak av forklaringer. Direktivene tar i prinsippet til å gjelde umiddelbart, men riksadvokaten har forståelse for at det kan ta noe tid å legge om rutiner etc. Det forventes at alle politidistrikter og særorganer har lagt til rette for full etterlevelse av retningslinjene innen utgangen av året.

2. Generelt om opptak av politiforklaringer

2.1 Innledning

Protokollering av avhør har som kjent tradisjonelt foregått ved at en etterforsker nedtegner et sammendrag av det som fremkommer ved fri forklaring fra den avhørte og etter spørsmål. Muligheten for å ta opp lyd og bilde gjør at det har åpnet seg andre muligheter, som reiser atskillige juridiske og praktiske spørsmål.

Teoretisk kunne en tenke seg at politiforklaringene *bare* forelå som opptak. Men det er avgjørende innvendinger mot dette, bl.a. vil risikoen for at forklaringen går tapt være for stor. Det ville dessuten på alle stadier av straffesaksbehandlingen være upraktisk om avhøret bare forelå i muntlig form. Etter dagens regelverk skal det settes opp rapport om avhør av mistenkte og vitne, se påtaleinstruksen § 8-11 første ledd. I straffeprosessloven § 230 femte ledd heter det at "forklaringen skal skrives ned", se også instruksens § 8-11 tredje ledd første punktum. Riksadvokaten legger til grunn at alle politiforklaringer skal nedtegnes skriftlig i en eller annen form.

2.2 Praktiske kombinasjoner av opptak og skriftlig nedtegnelse

Det synes i hovedsak å være flg. praktiske muligheter for å kombinere opptak og skriftlighet:

1. Etterforskeren protokollerer forklaringen på tradisjonell måte samtidig som det gjøres opptak. (Protokollasjonen kan også gjøres av en annen som er til stede eller overhører avhøret.)

Forklaringen underskrives "så vidt mulig" av den som avhøres, jf. straffeprosessloven § 230 femte ledd og påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd første punktum sammenholdt med § 8-11 fjerde ledd fjerde punktum.

Tas lydopptak av avhøret, kan protokollasjon skje "ved diktat til lydopptak" istedenfor at forklaringen skrives ned og leses opp til vedtakelse, se påtaleinstruksen § 8-13 siste ledd.

Det opptaket som trer istedenfor ordinær protokollasjon, skal skrives ut og undertegnes av den som har foretatt avhøret. Avhørets underskrift er her ikke nødvendig. Den som avhøres, skal imidlertid spørres om han ønsker opptaket avspilt til godkjenning og gis anledning til tilleggsbemerkinger. Muligheten til å protokollere "ved diktat til lydopptak" er formentlig mest praktisk ved korte avhør, særlig på et åsted, under transport eller lignende.

2. Etter at forklaringen er avgitt, lages det et resymé av forklaringen basert på opptaket. Særlig viktige deler av forklaringen kan nedtegnes ordrett mens det for øvrig lages et konsentrat av det forklarte. Denne muligheten er ikke direkte omtalt i gjeldende regelverk.

Sammendraget må etter riksadvokatens oppfatning vanligvis forelegges den som avhøres til underskrift, jf. nærmere under pkt. 4.3 nedenfor.

3. Det tas en utskrift av hele opptaket på samme måte som ved dommeravhør av barn ("dialogutskrift"), jf. påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd annet punktum. Det er vanskelig å se noen grunner til at en fullstendig utskrift skal underskrives av avhørte. Skulle det mot formodning oppstå uenighet om utskriften er riktig, kan dette avklares ved å spille av opptaket.

2.3 Fordeler og ulemper ved opptak på de forskjellige stadier av straffesaksbehandlingen
 Politiforklaringer spiller en sentral rolle under etterforskingen, ved påtaleavgjørelsen, under hovedforhandlingen og ved spørsmål om gjenopptakelse. Mulighetene, fordelene og ulempene er noe ulike på de forskjellige stadier av saken og noen av de viktigste momentene oppsummeres her:

2.3.1 Under etterforskingen

På etterforskningsstadiet innebærer opptak av viktige forklaringer betydelige fordeler:

- Den avhørte har sikkerhet for at alt hun eller han forklarer kommer med, og at den avhørets egne ord tas vare på.
- Opptak vil ofte være mer hensynsfullt overfor fornærmede og vitner. Det kan være lettere å gi en fri muntlig forklaring om traumatiske hendelser enn om avhøreren med korte mellomrom må stanse for å protokollere forklaringen. Brukes resymé, går dessuten selve avhøret betydelig raskere enn ved tradisjonell protokollasjon, jf. nærmere nedenfor.
- Det gir mulighet for bedre dynamikk i avhøret om den som avhører ikke behøver å bryte av for protokollering. Dette kan øke avhørets kvalitet. For å få full nytte av avhørsteknikker som "KREATIV", er det antakelig nødvendig at den som avhører ikke samtidig må protokollere.

På den annen side kan det tenkes at protokollering er disiplinerende og bidrar til at avhøret konsentreres om det vesentlige.

- Opptak tar vare på alle nyanser og detaljer i forklaringen. Utviklingen av etterforskingen kan vise at detaljer som fremsto som uvesentlige ved opptaket (og derfor ikke ville blitt tatt med i en ordinær avhørsprotokoll) er viktige. Bildeopptak

får også med kroppsspråk og gjør det mulig for den som avhøres å vise hvordan hendelser fant sted. Dette øker avhørets kvalitet og kan i noen tilfelle trolig være avgjørende for oppklaring av saken.

- Opptak gjør det mulig å utforme et sammendrag i ettertid. Det kan øke kvaliteten og presisjonsnivået i det som nedtegnes at man uten avhørte til stede kan formulere et dekkende resymé.
- Opptak kan være særlig viktig ved avhør av barn, personer som er funksjonshemmede (bl.a. døve og blinde), som er fysisk redusert (bl.a. skadede, syke og svært gamle) eller som har alvorlige psykiske problemer.
- Dersom avhøret tas opp, er det mulig å kontrollere oversettelsen i avhør hvor det brukes tolk.
- Andre enn den som foretar avhøret kan følge avhøret ”i sann tid”. Det gir mulighet for at andre (bl.a. taktisk etterforsningsledelse og ansvarlig påtalejurist) kan komme med innspill til avhørerens under avhøret, og eventuelt foreta umiddelbare taktiske disposisjoner. For eksempel kan opplysninger i et avhør gi grunnlag for å beslutte ransaking, beslag og pågrep mens avhøret fortsatt pågår.
- Særlig videoopptak gir mulighet for at andre kan danne seg et inntrykk av den avhørte, hvordan opplysninger kom frem og om det foregikk noe irregulært under avhøret. Dette kan være aktuelt både for andre etterforskere enn den som tok avhøret, for påtalemyndigheten og for overordnede i politiet.
- Opptak av forklaring fra siktede kort tid etter hendelsen kan også være viktig grunnlagsmateriale for psykiatrisk sakkyndige i deres vurdering av tilregnelighetsspørsmålet, se bl.a. anbefalingen i pkt 3.5 i ”Etterforskning og rettsmedisinsk utredning i straffesaker der siktede kan ha vært bevisstløs på handlingstiden” (riksadvokatens publikasjoner nr. 1/2005).
- Det kan også tenkes at opptak av avhør kan være viktig i klagesaker til Spesialenheten for politisaker.
- Opptak gjør det mulig å arbeide systematisk med utvikling av politiavhør som metode. Tas forklaringene opp, åpner det seg også nye muligheter for forskning som kan bidra til å identifisere feilkilder, god og dårlig praksis osv.

Etterforskeren gis ved opptak mulighet til å studere egen avhørsteknikk og å gjøre endringer og forbedringer (”selvlæring”).

- Opptak kan formentlig i en del tilfeller være ressursbesparende. Selve avhøret bør kunne gå vesentlig raskere når tjenestemannen ikke behøver å protokollere fortløpende og sparer tid både for tjenestemannen og den som avhøres. Er forsvareren til stede i avhøret og/eller brukes tolk, vil tidsbruken (og dermed kostnadene) reduseres også for disse. På den annen side vil det ta tid å lage et godt sammendrag.

Dersom en krever at den avhørte skal skrive under sammendraget, vil også dette ta

tid og kan føre til at den avhørte må komme tilbake til politistasjonen. Dialogutskrift kan umiddelbart spare tjenestemenn for arbeid, men utskrivning tar svært lang tid. Dessuten er dialogutskrift tidkrevende å sette seg inn i for andre (for eksempel den taktiske etterforsningslederen, andre etterforskere og påtalemyndigheten).

Dersom det tas fortløpende protokollat er det vanskelig å se noen ulemper ved opptak (men noen viktige fordeler forsvinner). Bruk av resymé kan være uheldig dersom sammendraget ikke gjøres tilstrekkelig presist og omfattende. Da vil relevante opplysninger i praksis lett bli oversett fordi det er tungvint og upraktisk å kontrollere sammendraget ved å spille av opptaket. I ordinære straffesaker vil dialogutskrift trolig ofte innebære betydelige ulemper ved at det vil ta lang tid å finne frem til de relevante opplysninger.

Forutsatt at det essensielle i forklaringen finnes i skriftlig form, ser riksadvokaten bare fordeler med opptak også for påtalemyndigheten og domstolene i etterforsningsfasen. Men som grunnlag for beslutning om bruk av tvangsmidler er det etter riksadvokatens syn avgjørende at viktige forklaringer er bekreftet med underskrift av den avhørte, jf. nærmere nedenfor under pkt 4.3.

2.3.2 Påtalestadiet

Et av de viktigste formålene med etterforskningen, og dermed med å ta opp politiforklaringer, er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for å kunne treffe en påtaleavgjørelse, jf. straffeprosessloven § 226. Om en sak skal henlegges eller føres videre gjennom et positivt påtalevedtak avgjøres i høy grad på grunnlag av politiforklaringer.

I enkelte saker kan det være en ikke ubetydelig ulempe at den som skal avgjøre tiltalespørsmålet gjennomgående ikke har hatt noen mulighet til å danne seg et personlig inntrykk av de impliserte i saken. En erfaring alle påtalejurister gjør seg fra tid til annen er at "saken ble annerledes i retten enn i dokumentene". Opptak med lyd og bilde av forklaringene fra sentrale personer i vanskelige saker vil ikke fullt ut løse dette problemet, men kan redusere det. Opptak vil gi tilgang til tilleggsinformasjon som kan være avgjørende også for påtalespørsmålet.

Desto mer relevant informasjon som finnes i saken, jo lengre tid tar det å påtalebehandle den. Finnes opptak, bør påtalejuristen i alle fall i vanskelige saker antakelig bruke tid på å se igjennom opptakene (helt eller delvis) før hun eller han treffer påtalevedtak, og kanskje også som et ledd i forberedelsen av aktoratet. Opptak vil altså medføre noe økt tidsbruk på påtalestadiet, men dette oppveies etter riksadvokatens oppfatning av den potensielle kvalitetsforbedring.

2.3.3 Hovedforhandling

Det er ikke uvanlig at tiltalte (og en del vitner) går fra politiforklaringene sine i retten. De årsaker som angis til dette varierer. Blant de vanligste er "politiet presset meg", "politiet la ord i munnen på meg", "politiet misforstod det jeg sa", "politiet sa jeg skulle få slippe ut av varetekt hvis jeg tilsto" og "jeg var utslitt/trøtt/i abstinens og sa hva som helst for å bli ferdig". Slike påstander fører til at mye tid går med til å lese opp politiforklaringer og til eksaminasjon og bevisførsel om hvordan politiforklaringene kom i stand. En vesentlig fordel ved opptak av forklaringene er at slike påstander enkelt kan etterprøves.

Er forklaringene tatt opp, er erfaringene entydig at færre går fra sine forklaringer. Dette er selvsagt viktig for bevissituasjonen. Ved at aktor og forsvarer slipper å lese opp

politiforklaringer og drive bevisførsel om hvordan forklaringene kom i stand, spares mye tid. Etter riksadvokatens skjønn er det kanskje her det største potensial for besparelse ligger.

2.3.4 Gjenopptakelse og krav om erstatning

I begjæringer om gjenopptakelse og krav om erstatning i anledning forfølgning fremsettes fra tid til annen påstander om måten tilståelser og andre viktige opplysninger har kommet frem. Dersom det foreligger opptak av avhørene, bør det være betydelig enklere å ta stilling til gehalten i slike anførsler.

Opptakene bør derfor oppbevares på samme måte som saksdokumenter og ikke slettes etter at saken er endelig avgjort. Påtaleinstruksen § 8-13 femte ledd bestemmer at opptak skal oppbevares til saken er endelig avgjort, men dette er etter riksadvokatens oppfatning ikke tilstrekkelig, se pkt 4.5 nedenfor.

3. Nærmere om resymé av en forklaring som er tatt opp

Etter riksadvokatens skjønn er det i alvorlige saker først og fremst etterfølgende sammendrag og fortløpende protokollering samtidig som avhøret tas opp som er aktuelt. I tillegg kan trolig "straksetterforskning" ved diktat til lydopptak være aktuelt, jf. påtaleinstruksen § 8-13 siste ledd.

Fortløpende protokollering kombinert med opptak reiser ingen spesielle problemstillinger. Men ved denne fremgangsmåten faller mange av de viktige fordelene ved opptak i etterforskningsfasen bort, jf. ovenfor under pkt. 2.3.1.

3.1. Nedtegning av resymé

Inntil et prøveprosjekt eventuelt er gjennomført, bør sammendraget settes opp av den som har tatt opp forklaringen, eller av en annen tjenestemann som har fulgt avhøret.

Dialogutskrift kan med fordel gjøres av kontorpersonale. Det samme gjelder utskrift av avhør som er tatt opp ved diktat. Muligens kan det også være grunn til å forsøke andre nedtegningsformer, for eksempel at en kontoransatt mens avhøret pågår utformer et kronologisk resymé. Sammendraget må i tilfelle kontrolleres av den som har tatt avhøret og kan eventuelt umiddelbart forelegges den avhørte til underskrift.

3.2 Innholdet i sammendraget

Selv om det gjøres opptak, må sammendraget i avhørsprotokollen utformes slik at den gir et dekkende bilde av det sentrale innholdet i forklaringen. Sammendraget må inneholde alle vesentlige opplysninger, men heller ikke mer. Det bør være så kort og konsist som mulig.

Utforming av et godt sammendrag krever kunnskap om saken, vilkårene for å gjøre straffansvar gjeldende og hvilke opplysninger som er vesentlig av hensynet til siktedes forsvar. Hvilke opplysninger som er viktige vil dessuten kunne være forskjellig i etterforskningsfasen og ved forberedelse av saken for rettslig behandling og det kan derfor vanskelig gis presise retningslinjer for hva som skal tas inn i et resymé. Det er likevel grunn til å fremheve at grundig forberedelse ikke bare er en forutsetning for et godt avhør, men også gjør arbeidet med det etterfølgende resymé enklere og raskere.

Avhør skal som kjent ta sikte på å få en "så vidt mulig sammenhengende forklaring om det saken gjelder", jf. straffeprosessloven § 92 (siktede) og § 133 (vitner), se også de korresponderende bestemmelsene i påtaleinstruksen § 8-2 og § 8-6. Selv om det er viktig å

innlede avhør med å åpne for "fri forklaring", bør sammendraget av forklaringen struktureres. (I en del tilfeller er det selvsagt et poeng å få frem en "utvikling" i forklaringen, for eksempel etter at den som avhøres konfronteres med nye opplysninger.) I lengre avhør kan det med fordel vurderes å dele opp resyméet tematisk, gjerne med overskrifter.

Det minnes for øvrig om at "tilståelser og andre særdeles viktige uttalelser" bør gjengis med avhørtes egne ord, se påtaleinstruksen § 8-11 tredje ledd annet punktum. Denne bestemmelsen skal også iakttas ved nedtegnelse av sammendrag.

Det er viktig at sammendraget utformes så raskt som mulig og i alminnelighet i umiddelbar forlengelse av avhøret. På denne måten blir avhøret raskt "operativt" og en sparer tid. Erfaring har vist at det er tar betydelig lengre tid å utforme et godt sammendrag lenge etter at avhøret ble tatt. I retningslinjene nedenfor er tatt inn at sammendraget bør forelegges den som er avhørt så snart som mulig, og senest innen to uker med mindre dette av særlige grunner ikke lar seg gjøre.

3.3 Underskrift av resymé

3.3.1 Gjeldende rett

Gjeldende regelverk legger opp til at dersom det settes opp "rapport", bør den skrives under av den som er avhørt. Det følger av påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd første punktum at "[S]elv om det foretas lydopptak, skal det skrives rapport på vanlig måte". Dette må forstås som en henvisning bl.a. til straffeprosessloven § 230 femte ledd og påtaleinstruksen § 8-11 tredje ledd første punktum og fjerde ledd fjerde punktum hvor det bestemmes av at forklaringen skal "skrives ned" og "så vidt mulig forelegges avhørte til underskrift".

Unntak fra regelen om underskrift er gjort i påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd siste punktum hvor det er bestemt at "etter omstendighetene" kan "utskrift av lydopptaket tre i stedet for nedtegnelse av forklaring i rapporten". Når det er bestemt at utskrift kan tre i stedet for rapport, må det bety at de alminnelige regler om avhørsrapport, herunder bestemmelsen om underskrift, ikke gjelder. Også § 8-13 siste ledd må forstås slik at den gjør unntak fra regelen om underskrift dersom protokollasjonen er skjedd "ved diktat til lydopptak". Men den avhørte skal da spørres om han ønsker dette opptaket "avspilt til godkjenning" og gis anledning til "å gjøre tilleggsbemerkninger". Etter siste punktum fremgår forutsetningsvis at det er tilstrekkelig at den som har foretatt avhøret undertegner utskriften av den dikterte "protokollasjonen".

Etter riksadvokatens oppfatning er det på denne bakgrunn best i samsvar med gjeldende regelverk at etterfølgende sammendrag av en forklaring som er tatt opp på lyd eller bilde så vidt mulig forelegges avhørte til underskrift.

Bestemmelsen om foreleggelse for avhørte "så vidt mulig" kan ikke forstås helt bokstavelig siden dette gjennomgående vil være "mulig" dersom man bruker tilstrekkelig tid og ressurser for øvrig. Etter riksadvokatens skjønn bør det ved vurderingen bl.a. kunne tas hensyn til hvor ressurskrevende foreleggelse vil være sammenholdt med hvor viktig forklaringen er.

Riksadvokaten antar det praktiske ved innhenting av underskrift på et resymé er at et utkast forelegges den som er avhørt og at eventuelle rettelser man er enige om foretas direkte i utkastet. Alvorlig uenighet om innholdet kan løses ved dialogutskrift av hele eller deler av

avhøret. Det er intet i veien for å gjøre opptak også av møtet hvor resyméet gjennomgås, selv om det vanligvis neppe er hensiktsmessig å gjennomføre dette som et nytt avhør.

3.2.2 Betydning av underskrift av avhør

Politiforklaringer er oftest det sentrale grunnlag for *påtalebeslutninger under etterforskningen*, for eksempel beslutninger om ransaking og pågripelser og for begjæringer til retten om tvangsmidler etc. I praksis forutsetter dette etter riksadvokatens oppfatning enten fortløpende protokollat eller et underskrevet resymé. Det vil være noe nær umulig å tilføre så store ressurser at det er mulig å få dialogutskrifter klare så raskt at de kan danne grunnlag for påtalemyndighetens beslutninger om pågripelser og andre tvangsmidler. Og selv om dette skulle være mulig, vil det i saker av noe omfang være nesten umulig for påtalejuristen å rekke å sette seg inn omfattende dialogutskrifter. Tilsvarende problemer oppstår for retten i fengslingsaker.

Gode resyméer som foreligger raskt etter at avhøret er tatt, vil etter riksadvokatens syn både være tilfredsstillende for rene etterforskningsformål og som grunnlag for påtalemyndighetens beslutninger. Dersom sammendragene bare skulle tjene som grunnlag for den videre etterforskning, ville det neppe være nødvendig å kreve underskrift av den avhørte. Men som grunnlag for inngripende vedtak om tvangsmidler er sammendrag uten underskrift ikke betryggende nok. Det er også vanskelig å tenke seg at domstolene ville være komfortable med å treffe beslutninger om tvangsmidler basert på sammendrag av forklaringer som politiet har tatt opp, men hvor det konsentrat som legges frem for retten ikke er bekreftet av den avhørte ved underskrift.

På *påtalestadiet* er det svært vanskelig å se for seg at sammendrag som ikke er godkjent av den avhørte skulle kunne danne grunnlag for beslutninger om henleggelse eller tiltale. I alvorlige saker måtte med andre ord statsadvokaten eller riksadvokaten lytte/se gjennom de sentrale avhørene. Det ville ikke bare bryte med tilvante arbeidsrutiner (som i seg selv ikke er særlig tungtveiende), men føre til at behandlingen av sakene ville ta vesentlig lengre tid. Dette vil sannsynligvis mer enn "veie opp" den tid som kan spares inn for etterforskerne.

Under *hovedforhandlingen* ser riksadvokaten utelukkende fordeler ved at forklaringen er tatt opp dersom det også foreligger en ordinær avhørsprotokoll eller et signert sammendrag. Forklaringen kan da, som i dag, foreholdes den som forklarer seg. I særlige tilfeller kan man eventuelt spille av opptaket. Riksadvokaten antar at dette ikke så ofte vil være aktuelt. Med en underskrevet forklaring og opptak som dokumenterer hvordan forklaringen kom i stand og hva som ble sagt, er det all grunn til å tro at få vil gå fra sine forklaringer. Men det kan tenkes at det likevel er grunn til å spille av opptak av forklaringen fordi dette utfyller bevisbildet. I en voldtektssak kan det for eksempel være av interesse for retten å høre og se hvordan fornærmede forklarte seg kort tid etter at det anmeldte overgrepet fant sted. (Dette vil det være hjemmel til etter straffeprosessloven § 300, se også Bjerke og Keiserud side 1035-1036.)

Selv om opptak gjør at langt færre går fra sine politiforklaringer, vil det trolig fortsatt i praksis være et betydelig behov for å supplere avhør i retten med opplysninger fra forklaringer som er gitt til politiet. Foreligger ikke en underskrevet forklaring, vil dette være praktisk vanskelig. En siktet eller et vitne som forklarer seg annerledes eller mindre detaljert i retten enn til politiet, vil trolig ofte reservere seg mot et sammendrag de stifter bekjentskap med for første gang i retten. Forsøk på å "foreholde" en siktet eller et vitne hva de ifølge politiet skal ha forklart, men som de selv ikke har godkjent, kan lett skape flere problemer

enn det løser. Dermed må man ty til avspilling. Riksadvokaten er engstelig for at dette i praksis vil bli for omstendelig. Dessuten vil det lett ødelegge flyten og dynamikken i en effektiv eksaminasjon om man stadig må bryte av for avspilling.

Et siste tungtveiende moment mot å basere seg på usignerte sammendrag er at dette sannsynligvis vil føre til økt tidsbruk i retten. Uansett hvor gode systemer man har for avspilling, vil de ikke være så raske som opplesning fra dokumenter partene har for hånden. Riksadvokaten antar som nevnt at opptak kombinert med signerte avhørsprotokoller kan føre til raskere gjennomføring av hovedforhandlingene ved at man slipper bevisførsel om innholdet i politiforklaringen. Dersom sammendragene ikke er underskrevet, er riksadvokaten engstelig for at denne gevinsten forsvinner.

Det er ikke gitt opplysninger i høringsrunden om at det skaper problemer i praksis å innhente underskrift. I retningslinjene nedenfor er det videreført at sammendrag av politiforklaringer som er tatt opp så vidt mulig skal forelegges den avhørte til underskrift.

4. Retningslinjer for opptak av politiforklaringer

4.1 Innledning

Riksadvokaten har som nevnt kommet til at det nå bør gis pålegg om økt bruk av lyd- og/eller bildeopptak av politiforklaringer.

Ved avhør av "sårbare" personer som nevnt i punkt 4.2. bokstav a) har riksadvokaten kommet til at det *så vidt mulig* skal foretas *lyd- og bildeopptak*. Reservasjonen "så vidt mulig" tar særlig sikte på tilfeller hvor det av tekniske grunner er umulig eller svært vanskelig å gjøre opptak eller hvor den som ønskes avhørt nekter å gi forklaring med opptak, se nærmere under punkt 5 nedenfor.

Riksadvokaten har videre kommet til at det i visse sakstyper *i alminnelighet* bør gjøres opptak, helst med lyd- og bilde, men i alle fall med lyd, se punkt 4.2. bokstav b). I disse sakstypene bør det i normaltillfellene heretter foretas rutinemessig opptak av viktige forklaringer.

Flere av høringsinstansene har pekt på at det kan være betydelige fordeler ved å sikre avhør under "straksetterforskning" med opptak. I punkt 4.2 bokstav c) er det tatt inn at det i slike tilfeller bør *vurderes* å gjøre opptak. Etter at det er vunnet mer erfaring, kan det være aktuelt å gå lenger på dette punkt.

Avhør over telefon av mindre sentrale vitner kan være praktisk og riksadvokaten oppfordrer til å gjøre opptak av slike avhør, se punkt 4.2 bokstav d).

4.2 Når opptak skal eller bør foretas

a) Det skal så vidt mulig gjøres lyd- og bildeopptak av politiforklaringer dersom siktede, fornærmede eller sentrale vitner:

- avhøres med tolk (herunder døvetolk), eller det kan være usikkert hvor godt den som avhøres behersker norsk, forutsatt at saken er av et visst alvor (ved bruk av ordinær tolk kan det vurderes om lydopptak er tilstrekkelig)

- er under 16 år eller er psykisk utviklingshemmet (påtaleinstruksen § 8-9), har psykiske forstyrrelser eller på annen måte fremstår som særlig sårbar
- b) I følgende sakstyper skal det i alminnelighet gjøres lyd- og/eller bildeopptak av forklaringene fra siktede, fornærmede og sentrale vitner:
- seksuelle overgrep (straffeloven §§ 192 (voldtekt), 193 (misbruk av tillitsforhold mv.), 195 og 196 (seksuelle overgrep mot barn)¹, § 200 annet ledd (seksuell handling med barn under 16 år)
 - familievold (straffeloven § 219 og andre tilfeller av vold, trusler eller annen mishandling i familieforhold, jf. riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008)
 - drap og andre alvorlige voldsforbrytelser, herunder ildspåsettelse og andre alvorlige forbrytelser som setter liv eller helse i fare
 - grovt ran begått av flere i fellesskap
 - narkotikalovbrudd med mistanke/siktelse etter straffeloven § 162 tredje ledd
 - saker som etterforskes av Politiets sikkerhetstjeneste
- c) Avhør gjort som ledd i "straksetterforskning" (for eksempel på åsted umiddelbart etter at politiet er kommet til stedet, under transport, på legevakt etc.) bør vurderes sikret ved opptak.
- d) Tas avhør over telefon, bør det vurderes å gjøre opptak av samtalen.

Det understrekes at direktivene ovenfor er minimumsregler. Det skal fortsatt vurderes om det er hensiktsmessig å gjøre opptak i andre tilfeller. Om ønskelig kan selvsagt sjefene for særorganene og politimestrene gi utfyllende retningslinjer for egen organisasjon hvor det fastsettes at det skal gjøre flere opptak enn fastsatt av riksadvokaten. Slike lokale retningslinjer kan med fordel forelegges for statsadvokaten før de iverksettes.

4.3 Resymé

Selv om forklaringen tas opp, skal det som hovedregel lages et sammendrag av det forklarte etter at avhøret er avsluttet med mindre det foretas tradisjonell protokollasjon under avhøret. Det vises til punkt 3.2 ovenfor om hva sammendraget bør inneholde. Det skal fremgå av det skriftlige avhøret at det er benyttet opptak, jf. påtaleinstruksen § 8-13 tredje ledd annet punktum.

Sammendraget skal så vidt mulig forelegges den som er avhørt til underskrift i samsvar med straffeprosessloven § 230 femte ledd og påtaleinstruksen § 8-11 fjerde ledd.

Resymé bør normalt utformes umiddelbart etter at avhøret er avsluttet. Det bør forelegges den som er avhørt så snart som mulig, og senest innen to uker med mindre dette av særlige grunner ikke lar seg gjøre.

¹ Dommeravhør av barn skjer etter reglene i straffeprosessloven § 239, jf. påtaleinstruksen § 8-9.

Det bør i resyméet gjøres hensiktsmessige markeringer slik at det er lett å finne frem til det aktuelle punkt i opptaket.

4.4 Protokollasjon ved diktat og dialogutskrift

Fremgangsmåten nevnt i påtaleinstruksens § 8-13 siste ledd ("protokollasjon ... ved diktat til lydopptak") kan være hensiktsmessig ved "straksetterforskning" og åpner for at underskrift ikke innhentes. Riksadvokaten anbefaler at viktige avhør som er tatt på denne måten følges opp med ordinært avhør, eller i alle fall sikres ved at det så vidt mulig innhentes underskrift fra den avhørte.

Istedenfor sammendrag eller protokollat kan det tas fullstendig utskrift av avhøret ("dialogutskrift"). En slik utskrift behøver ikke forelegges den avhørte til underskrift, jf. påtaleinstruksens 8-13 tredje ledd annet punktum.

4.5 Behandling og oppbevaring av opptak

Opptak av politiforklaringer er en del av straffesaksdokumentene og skal behandles som dokumentene for øvrig. Dette innebærer bl.a. at ved innsendelse av saken til høyere påtalemyndighet skal opptak følge saksdokumentene. Det samme gjelder ved oversendelse av dokumenter til forsvareren.

Opptak av forklaringer skal oppbevares på samme måte som sakens dokumenter for øvrig. Oppbevaringsplikten utvides således utover det som er fastsatt i påtaleinstruksens § 8-13 femte ledd.

5. Nektelse av å gi forklaring dersom det gjøres opptak

Enkelte forsvarere råder fortsatt i noen tilfeller sine klienter til å nekte å gi politiforklaring dersom det gjøres opptak, hvilket er en holdning riksadvokaten ikke har forståelse for. Initiativet til å gjøre opptak av politiforklaringer kom nettopp fra forsvarerhold fordi man mente at det var en risiko for at klientens forklaring av ulike årsaker ikke kom i stand, eller ble nedtegnet på en dekkende måte. Det er vanskelig å se noen saklige grunner til å motsette seg at det som skjer under et politiavhør dokumenteres bedre.

Politiet kan som kjent ikke pålegge noen å gi forklaring og da selvsagt heller ikke med opptak av lyd eller bilde. Det er i utgangspunktet opp til politiet om det ønsker å ta opp en politiforklaring og når og på hvilken måte dette skal gjøres. Dersom politiet ønsker å ta opp forklaringen med lyd og/eller bilde, men siktede nekter dette, bør politiet be om en nærmere begrunnelse. Gis ingen begrunnelse, eller en åpenbart uholdbar begrunnelse, bør det vurderes om saken kan opplyses tilstrekkelig uten siktedes forklaring.

Tor-Aksel Busch

Knut H. Kallerud
ass. riksadvokat

Gjenpart: 1. Justisdepartementet, Politiavdelingen, Postboks 8005 Dep, 0030 Oslo
2. Politidirektoratet, Postboks 8051 Dep, 0030 Oslo